

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОСТІР ФАХОВОЇ
ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ЯК ОСМИСЛЕНА АКМЕОГЕНЕЗА

У статті висвітлено психолого-педагогічні особливості формування професійної індивідуальності особистості в контексті самоактуалізаційної акмеогенези.

Ключові слова: професійна індивідуальність, акмеогенеза, психолого-педагогічний простір, індивідуальний творчий потенціал. Джерел - 5.

В статье раскрыты психолого-педагогические особенности формирования профессиональной индивидуальности личности в контексте самоактуализационного акмеогенезиса.

Ключевые слова: профессиональная индивидуальность, акмеогенезис, психолого-педагогическое пространство, индивидуальный творческий потенциал. Источников - 5.

In the article the psychological and pedagogical features of forming of professional individuality of personality are exposed in the context of selfaktualisation acmeogenesis.

Keywords: professional individuality, acmeogenesis, psychological and pedagogical space, individual creative potential. Sources - 5.

Постановка проблеми. Складні пошуки оптимальних шляхів вирішення нагальних проблем та окреслення перспектив розвитку людської спільноти традиційно відбуваються у багатоманітному контексті освітнього простору як потужному й універсальному засобі культивування людської особистості. Просоціальне становлення сучасної молоді тісним чином залежить від успішного функціонування освіти, зокрема якості та інноваційності навчально-виховних технологій, що застосовуються у педагогічній практиці. Очевидно, що теоретико-методологічний аналіз сучасних проблем навчання і виховання як генеруючих факторів суспільного прогресу нагально потребує врахування основних тенденцій і відповідної фундаменталізації та узагальнень. Особливої актуальності це набуває насамперед тоді, коли йдеться про

модернізацію системно-структурних складових професійної та світоглядної підготовки сучасного студента – майбутнього педагога, основною функцією якого повинно стати плекання різнобічно розвинених і ерудованих поколінь. Звичайно, якщо не буде належним чином підготовленого вчителя, який спроможний відповідати на актуальні запити часу, тобто здійснювати творчу й кваліфіковану багатоаспектну навчально-виховну діяльність з підростаючим поколінням, то всі прогресивні поступи і потуги у царині освіти будуть, на жаль, обмеженими й малоефективними.

Поміж різних ментальних і соціокультурних підходів до реформування освітнього простору держави зауважується одна споріднена тенденція. Вона викреслюється як система тактик і стратегій, методів і засобів, що використовуються державними і приватними освітніми інституціями з метою як відновлення традиційних систем навчання і виховання, так і задіяння новітніх інтегративних педагогічних технологій.

Професійна акмеогенеза особистості як синтез вершинних досягнень упродовж фахово-самоактуалізаційного досвіду нагально потребує індивідуальності – неповторного і переданого іншим унікального соціо- й біоритму діяльності людини.

Мета статті – встановлення психолого-педагогічної специфіки фахової індивідуальності в контексті набуття осмисленої акмеогенези.

Результати теоретичного аналізу проблеми та виклад основного матеріалу. У сучасній психологічній науці визначено вихідні аспекти для дослідження проблеми професійної індивідуальності майбутніх учителів у контекстуальному тлі їхньої професіогенези. Обґрунтуванню провідних питань професійної підготовки студентів присвячено праці науковців у галузі психології, педагогіки, філософії, соціології з різних позицій: педагогічної діяльності особистості та її майстерності (К.О.Абульханова-Славська, Г.О.Балл, І.А.Зязюн, О.Ф.Бондаренко, Є.О.Климов, О.М.Леонтьєв, В.П.Москалець, В.Ф.Моргун, В.В.Рибалка, О.В.Скрипченко); теоретичного аналізу і вимірювання ціннісно-сислової системи, обдарованості, творчості особистості (М.Й.Боришевський, О.І.Кульчицька, В.О.Моляко, Н.І.Пов'якель, С.О.Сисоева, Ю.М.Швалб); дослідження умов та механізмів професіогенезу сучасних фахівців (В.В.Давидов, О.К.Дусавицький, С.Д.Максименко, Н.В.Чепелева, Т.Б.Хомуленко, Т.С.Яценко);

проблеми суб'єктності та життєтворчості особистості (В.В.Клименко, Г.В.Ложкін, Н.А.Побірченко, В.Д.Потапова, В.О.Татенко, Т.М.Титаренко).

Науково визнаними у ракурсі формування професійної індивідуальності студентів та підготовки висококваліфікованих учителів крізь призму набуття фахового акме стали праці вітчизняних психологів і педагогів Г.О.Балла, О.Ф.Бондаренка, І.А.Зязюна, Г.С.Костюка, О.І.Кульчицької, С.Д.Максименка, В.О.Моляко, В.Ф.Моргуна, Н.Г.Ничкало, Н.А.Побірченко, Н.І.Пов'якель, Л.П.Пуховської, В.В.Рибалки, О.В.Скрипченка, С.О.Сисоевої, О.Г.Солодухової, В.О.Татенка, А.В.Фурмана, Н.В.Чепелевої, Ю.М.Швалба, Т.С.Яценко та багатьох інших.

Професійна індивідуальність трактується нами як психологічне новоутворення особистості, в якому особистісні та професійні властивості інтегровані таким чином, що забезпечують успішну професійну діяльність та самодостатність майбутнього учителя. Професійна індивідуальність як інтегроване психологічне новоутворення особистості набуває сутнісного змісту в умовах навчально-професійної діяльності, гарантує майбутньому учителю творчу активність і підтримку в успішній професійній діяльності та в неперервному розвитку пізнавального інтересу до індивідуальних можливостей власної особистості [3; 4; 5].

Психологічні основи формування професійної індивідуальності майбутніх учителів обґрунтовуються на методологічному та загальнопсихологічному рівнях, конкретизуються природозумовленим та сензитивним аспектом становлення особистісних та професійних чинників індивідуальності у студентів. Зокрема, наукові засади психологізації навчально-виховного процесу у вищій школі базуються на теорії розвитку психіки особистості, яку розробили вітчизняні психологи Б.Г.Ананьєв, М.Й.Боришевський, Г.С.Костюк; особистісну зорієнтованість психологічних основ формування професійної індивідуальності розроблено на методологічних положеннях, які узагальнено і доповнено науковим колективом під керівництвом В.В.Рибалки, загально-педагогічний рівень творчого аспекту професійної індивідуальності визначено при використанні праць сучасних психологів і педагогів І.А.Зязюна, В.В.Давидова, О.І.Кульчицької, В.О.Моляко, Н.Г.Ничкало, О.М.Пехоти, В.Д.Потапової, В.А.Семиченко, С.О.Сисоевої; особистісно-

індивідуальний потенціал професійної діяльності майбутніх учителів вивчався при використанні результатів наукових досягнень О.К.Дусавицького, Л.В.Долинської, О.Г.Солодухової, П.Р.Чамати; значення природозумовлених чинників у формуванні професійної індивідуальності, насамперед, індивідуальних властивостей нервової системи особистості доведено на підставі аналізу праць В.С.Мерліна, К.К.Платонова, В.М.Русалова, Т.М.Теплова, В.Д.Шадрікова, Б.Й.Цуканова та ін.

Ми вважаємо, що професійна індивідуальність — не “запасне” психологічне утворення окремої особистості, а професійна властивість учителя, формування якої стає необхідністю для всіх випускників педагогічного університету. До перспектив розвитку теорії проблеми віднесено позицію щодо дотримання традиційного й нового в науці напряду — вивчення творчої природи індивідуальної особистості й суб’єктності її професійної діяльності.

На основі проведеного теоретичного аналізу праць видатних вчених психологів щодо особливостей провідної діяльності, професійно орієнтованих ознак її структури, місця в ній суб’єктів, складено характеристику її домінуючих компонентів, через які простежується динаміка формування професійної індивідуальності особистості студентів. Таку сукупність складових у їх взаємодії нами узагальнено і відображено у психолого-педагогічному профілі діяльності. Терміном “психолого-педагогічний профіль” розкривається змістовна багатофункціональна система професійно-навчальної діяльності, якою забезпечується базова психологічна та дидактико-методична основа для входження студентів у педагогічну професійну діяльність [1; 2].

Категоріальний простір поняття професійної індивідуальності складався в цілому із сутності індивідуальності, що зумовлює самотність особистості й забезпечує постійність її взаємовідносин із зовнішнім світом. Індивідуальність людини в професії вирізняє її неповторність, яка пов’язана зі способом буття в якості самостійного суб’єкта професійної діяльності.

Сутнісним результатом впливу соціальної ситуації та взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників на підготовку студентів стає поява у них нової за суттю пізнавальної потреби визначати власну фахову позицію у вирішенні професійних завдань та створювати власне освітньо-інноваційне середовище для впровадження соціально-

економічних змін у зміст і форми розвитку індивідуально-орієнтованої професійної діяльності.

Концептуальні основи формування професійної індивідуальності майбутніх учителів розроблено з врахуванням актуальності реального призначення вищої професійної освіти, актуалізованого усвідомлення студентами власного індивідуального творчого потенціалу; профорієнтування майбутніх учителів на набуття індивідуальної професійної компетентності, завдяки чому забезпечується розв’язання практичних завдань неперервної професійної освіти [4; 5].

Вважаємо, що формування професійної індивідуальності доцільно аналізувати як процес усвідомленого вибору студентами сукупності навчально-професійних дій, які базуються на взаємодії індивідуальних властивостей особистості та нормативно визначених професійних знань, умінь та навичок. Психологічні основи формування професійної індивідуальності визначаються у двох взаємопов’язаних аспектах — особистісному та соціально-економічному. На першому — особистісному — сформованість професійної індивідуальності закономірно залежить від актуалізованого природозумовленого потенціалу особистості студентів, їх системи ставлень до професійного навчання, готовності до оволодіння професійною діяльністю та індивідуально-професійної компетентності. На другому — соціально-економічному — професійна індивідуальність зумовлена потребою освіти у спеціалістах з інтегрованою спеціальністю, готових забезпечити власне професійне зростання та саморозвиток системи знань, умінь, навичок, що відповідають новим соціальним потребам, детерміновані рівнями продуктивної адаптації індивідуальних властивостей особистості до змін та ринкових нововведень в освіті.

Нами було здійснено системно-поетапне дослідження психологічних основ формування професійної індивідуальності майбутніх учителів засобами тематичного психодіагностичного комплектування методик для експериментального дослідження та самодослідження. У експериментальному дослідженні одержано наступні результати: усвідомлене ставлення студентів до професійної підготовки; особистісна готовність студентів до самоактивізації індивідуальних властивостей особистості у самовизначенні структурного змісту майбутньої педагогічної

діяльності; вибір стратегії професійного саморозвитку; моделювання освітньо-професійного середовища на перевірку сформованості індивідуального "бачення" власної моделі особистості сучасного фахівця. Практична результативність дослідження відображена в змісті таких психологічних основ формування професійної індивідуальності: спрямованість процесу навчання на формування професійно-індивідуальних предметних компетенцій майбутнього учителя; впровадження особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів та системно-поетапної організації навчання, в умовах яких актуалізується природозумовленість та соціально-економічна детермінованість формування професійної індивідуальності у студентів; реалізація цілеспрямованої актуальної і потенційної творчості студентів в трансформації психологічних знань у вибір стратегії професійного саморозвитку та моделювання структури професійно-індивідуальної діяльності.

Тривале й багатоманітне дослідження психологічних передумов формування професійної індивідуальності засвідчило такі позитивні результати: студенти успішно оволодівають новими підходами в адаптуванні індивідуальних властивостей до сучасних соціально-професійних цінностей та вимог; простежуються помітні зрушення у динаміці набуття ними пошуково-дослідницької компетентності; виявлено здатність поставити пізнавальну задачу; зросла цінність набуття рефлексивного аналізу на засадах ділової співпраці. Проблематичним для студентів залишилося планування діяльності, самоорганізація діяльності, вибір об'єкту для вивчення передового педагогічного досвіду [3; 4; 5].

В емпіричному плані нами визначений і експериментально апробований комплекс особистісно орієнтованих психологічних основ формування професійної індивідуальності, який відповідає основним завданням державної програми "Вчитель" та є певним набором семантичних індикаторів фахової акмеогенези. Продуктивна їх реалізація вимагає удосконалення психологічного змісту професійної підготовки майбутніх учителів. Провідним аспектом такої є активізація індивідуальності як необхідного чинника розвитку психологічного новоутворення в особистості майбутніх учителів. Завдяки новоутворенню забезпечується ефективне входження особистості в ринкове середовище праці. Підвищенню якості підготовки майбутнього учителя в даному

експерименті сприяли, з одного боку, впровадження особистісно орієнтованих засад у системно-поетапне визначення психологічних основ формування професійної індивідуальності; з іншого — розробка психологічних характеристик змісту стратегій, їх впровадження в експериментальне навчання й організована на основі індивідуальних властивостей спрямованість студентів на вибір стратегії професійного саморозвитку.

Концепція формування професійної індивідуальності майбутніх учителів розроблена на основі взаємопов'язаних теоретико-практичних складових: аналітико-прогностичної, науково-методичної, когнітивної, управлінської, що значною мірою обґрунтовували мету, зміст, технології, програми подальшого експериментального дослідження. Аналітико-прогностична складова узагальнювала результати маркетингового аналізу сучасних освітніх послуг, моніторинг якості професійної підготовки сучасних фахівців, дослідження готовності студентів до педагогічної діяльності, впровадження інноваційних технологій у професійно-навчальну діяльність майбутніх учителів, зрізові обстеження стану адаптаційних процесів до професійного середовища у випускників педагогічного вузу. Науково-методичні аспекти визначалися змістом, формами, методами, результатами діяльності спеціалізованих кафедр, методичних об'єднань, наукових лабораторій, інформаційно-технологічних центрів в умовах педагогічного університету, де відбувалося наше експериментальне дослідження. Когнітивна складова визначалася ключовими, загальнопрофесійними та професійно-індивідуальними чинниками, змістом професійних компетенцій, які конкретизовано в освітньо-професійній програмі підготовки учителів за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра та спеціаліста. Управління забезпечувалося скоординованою діяльністю внутрішніх суб'єктів навчально-виховного процесу у вузі із впливами зовнішніх детермінацій.

Створена нами концептуальна основа формування професійної індивідуальності виступає умовою ефективного засвоєння особистістю професійно необхідних знань і навичок, як органічне поєднання їх зі знаннями сучасної соціокультурної ситуації розвитку й становлення педагогічного світогляду. У представленій концепції визначено етапи формування професійної індивідуальності у студентів.

Перший етап – підготовчий – розпочинається з інтегрування технологій навчання за ознаками їх індивідуального призначення. Підготовчий період цього етапу охоплював роботу з адаптації студентів до майбутньої професії. На початку професійної підготовки студенти оволодівали базовим психологічним змістом професійної діяльності, отримували основні уявлення про майбутню професійну діяльність в цілісній її структурі, розробляли “Я-концепцію” професійного розвитку.

Другий етап експериментального навчання охоплював студентів третіх курсів. Експериментальним навчанням передбачалося здійснити ознайомлення студентів з психодіагностичними основами самодослідження й самонавчання, зі способами самопізнання, прийомами розробки концепції професійного саморозвитку.

На третьому етапі експеримент продовжувався із студентами четвертих і п'ятих курсів. Завдання полягало у спрямуванні студентів на виявлення особистісних проблем, на розробку програм їх корекції та формування професійно значущих комунікацій.

Результативність даної концепції визначається тим, що в її методологічних позиціях відстоюється науковий підхід до проблеми, який полягає в тому, що сформована професійна індивідуальність учителя представлена психологічним новоутворенням, що поглиблює та надає нового змісту структурі професійної педагогічної діяльності й тим забезпечує її успішність та самодостатність учителя.

Важливим результатом розробленої нами системи формуально-стимуляційних впливів на досягнення успішного акмеогенезисного оптимуму стала теоретико-методологічна визначеність і системно-поетапне експериментальне обґрунтування особистісно зорієнтованих психологічних основ формування професійної індивідуальності майбутніх учителів. Їх узагальнений зміст визначився в наступному: створення в системі формування професійної індивідуальності науково обґрунтованих “зон” активного навчання і “зоң” творчої самостійності, спрямованих на розвиток психологічної готовності студентів до самовизначення структурного змісту майбутньої успішної професійної діяльності та власного місця в ній; визначення на діагностичній основі індивідуальних властивостей особистості майбутніх учителів для ефективного професійного навчання та самостійного вибору стратегії неперервного професійного

саморозвитку; введення нових психологічних технологій розвитку індивідуальних властивостей особистості.

Висновки. Загалом, за результатами дослідження соціально-економічних детермінацій у формуванні професійної індивідуальності майбутнього учителя зроблено наступні висновки: виникнення діючих впливів, що супроводжують формування професійної індивідуальності, детерміновано об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Перші пов'язані з швидкістю змін соціального та загальноекономічного масштабу, рівнем професійних знань, умінь студентів раціонально користуватися часом і реально існуючими ситуаціями та умовами навчання. Другі – з психологічною готовністю студентів до усвідомленого сприйняття соціальних змін, вибору відповідних стратегій у розвитку індивідуальних властивостей мислення, системи ставлень, стилю поведінки та стосунків.

Осміслена самоактуалізаційна акмеогенеза була і залишається ключовим вектором особистісної самореалізації та потребує подальших багатогранних психолого-педагогічних досліджень.

Список літератури:

1. Виленский М.Я. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе/ М.Я. Виленский, П.И. Образцов, А.И. Уман Под ред. В.А. Сластенина. М., «Педагогическое общество России», 2004. - 192 с.
2. Гришин А.В. Профессиональное образование. Методология деятельности: монография / А.В. Гришин, В.А. Беликов, А.С. Валеев, Н.Г. Корнещук, Л.А. Савинков. М. : Владос, 2009. - 334с.
3. Сергеевкова О.П. Концептуальні засади розвитку професійної індивідуальності у майбутніх вчителів /О. Сергеевкова // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Зб. наук. праць / За ред. І.А.Зязюна. – Київ, 2003. – С. 92-97.
4. Сергеевкова О.П. Професійна індивідуальність майбутніх учителів: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. /О. Сергеевкова – К.: Наук. світ, 2004. – 344 с. – Бібліогр.: с. 327 – 342.
5. Сергеевкова О.П. Психологічні передумови вибору студентами стратегії професійного саморозвитку /О. Сергеевкова // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – № 7 (31). – С. 123-129.